

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVNÍŠTĚ
V PARDUBICÍCH

Naše čj.: NPÚ-361/107915 /2021
Vyřizuje: Svobodová
Spisový znak: 810.1

Pardubice 17. 01. 2022

Pan
Petr Strákoš

Ústí nad Orlicí, Lukesova čp. 312, vila – posouzení památkové hodnoty

Vážený pane,

k Vaší žádosti o posouzení historického a kulturního významu vily čp. 312 v Lukesově ulici v Ústí nad Orlicí sdělujeme:

Fundované zhodnocení historického významu objektu v kontextu vývoje města Ústí nad Orlicí v 1. pol. 20. století by mohlo na základě podrobné archivní rešerše podat spíše regionálně příslušné muzeum, které Vám doporučujeme oslovit, nebo některý z regionálních historiků, specializujících se na průmyslové dědictví.

Dosavadní poznatky NPÚ o historii textilnictví shrnula M. Ryšková (NPÚ UOP v Ostravě): *„Ústí nad Orlicí se v průběhu 19. století etablovalo jako jedno z center bavlnářské výroby českých zemí. Specializací ústeckoorlického bavlnářství byla produkce pestrého zboží (podobně jako v Náchodě nebo Dvoře Králové nad Labem). Postaveno bylo především na malovýrobě, k větším firmám patřily Textilní závody J. Hernych a syn a závody rodiny Janderovy.*

Otec Bohuslava Jandery, Adolf Jandera, pocházející z rodiny ústeckoorlických tkalců, založil v roce 1864 ruční a v roce 1894 mechanickou tkalcovnu. Byla vybavena 40 mechanickými stavy a byla poháněna vodou. Roku 1901 byla mechanická tkalcovna rozšířena a vybavena parním pohonem. Vyráběla bavlněná plátna, grisety, kanafasy, ručníky nebo sypkoviny. V roce 1906 se uvádí 100 ručních tkalcovských stavů (mimo továrnu) a 90 mechanických s pohonem vodním a parním (60 a 10 PS). Vlastní závody vybudovali také bratři Adolfa Jandery Jindřich a Jan. Podnikání rodiny Janderovy tak je spojeno s rozvojem ústeckoorlického bavlnářství a mělo vliv na hospodářský rozvoj města Ústí nad Orlicí. Po přerušení textilní tradice na přelomu 20. a 21. století představuje vila Bohuslava Jandery jednu ze spojnic připomínajících tuto významnou etapu místní historie.“

NPÚ se zabývá především památkovými hodnotami staveb, kde historický význam je obvykle pouze jednou částí ze souboru posuzovaných hodnot (s výjimkou např. rodiště nadregionálně významné osobnosti, nebo objektů spjatých s významnou historickou událostí – např. bojiště, kde je tato hodnota primární). Pro památkové hodnoty staveb je stěžejní zejména hodnota umělecká a architektonická (včetně posouzení významu autora) a při jejich prokázání pak integrita a autenticita. Zároveň se sleduje i hodnota urbanistická, zejména v kontextu chráněných území či hodnotných urbanistických souborů.

Objekt se nachází mimo území památkové zóny, na předměstí, nelze jej považovat ani za prostředí kulturní památky či národní kulturní památky ve smyslu platného památkového zákona. Jako hodnotná stavba není zmíněna v odborné ani regionální literatuře. V publikaci Industriální topografie

pardubického kraje jsou uvedeny pouze industriální stavby rodiny Janderů, nikoli obytné budovy.

Na místě jsme provedli prohlídku objektu, včetně interiéru a seznámili se s dostupnými podklady a dalšími informacemi poskytnutými majitelem a získanými z dalších odborných zdrojů (např. stavební plány z 30. let 20. století, historická fotodokumentace města, některá historická data a využití objektu i některé informace o působení rodiny Janderů ve městě).

Na základě současné úrovně poznání lze soudit, že rodinná vila textilního podnikatele Jandery byla postavena v r. 1911 na tehdejším předměstí. Tuto dobu dobře dokumentuje soubor tkalcovských domků dochovaných mezi ulicemi Zahradní a Lukesova. Zástavba tzv. Podměstí se rozvinula západně od historického jádra města, přičemž zaujala zejména nížinné polohy podél tehdy ještě meandrujícího toku řeky Tiché Orlice. Vznik a pozdější rozvoj v průběhu 18. a zejména 19. století souvisel především s domácí výrobou na tkalcovských stavech, která byla důležitým zdrojem obživy místních obyvatel ještě na sklonku 19. století. Poslední třetina století již byla ve znamení postupného omezování ručního tkalcovství a to ve prospěch tovární výroby tkanin a tkacích strojů. Do obrazu města se jako další vrstva související s tímto rozvojem později zapsala i výstavba vil.

Původní vila čp. 312 Adolfa Jandery, snad ještě secesního či historizujícího stylu, vznikla na místě zbourané přízemní chalupy faktora Kepla (na mapách z 19. století je vyznačen jako objekt spalné povahy, zachycen i na historické fotografii). Okolní historicky rostlá parcelní situace tím nebyla pozměněna, v kontrastu s tehdejší předměstskou zástavbou přízemních řemeslnických

domků převážně spalné povahy však přinesly stavby Janderova areálu nové měřítko a charakter. Jde o prostor v čase přetvářený na základě neregulované zástavby z přelomu 19. a 20. století, který je výsledkem transformace původně starší rostlé zástavby se zachovanou historickou stopou nepravidelné komunikační sítě. Budovy bývalého Janderova obchodního domu a dvou sousedních vil netvoří urbanisticky významný kompoziční celek jednotného výtvarného pojetí, ale spíše účelové seskupení budov, postavených postupně pro majitele místní textilní fabriky, v komplikované urbanistické situaci venkovské zástavby předměstí. Centrem souboru byl Janderův obchodní dům s reprezentačně obchodní funkcí, náležející k místní textilní fabrice. Poblíž, jak bylo časté, vznikly i obytné vily majitelů.

Pro nynější hodnotu vily čp. 312 je podstatná výrazná přestavba pro jednoho ze synů podnikatele, Bohuslava Janderu, provedená v r. 1934 místním stavitelem arch. J. V. Radechovským, ve stylu tradicionalistické meziválečné moderny. Architektonická hodnota této Janderovy vily výrazně nepřevyšuje průměrnou dobovou architektonickou produkci ani neobsahuje výrazně progresivní prvky. Jde o propojení stylově odlišné uliční části původní stavby zbavené v duchu moderny architektonických detailů a zcela nové zadní poloviny domu, směřující do parku. Nová přístavba zadní části byla v té době přízemní, s rozlehlou střešní terasou, dispoziční změnu prodělalo i schodiště do patra. Vnější vzhled sjednotil pod jednou střechou obě části nejen společným řešením kamenné podnože, ale také odstraněním staršího členění průčelí a jednotnými novými cementovými omítkami. Některá okna i vstupní dveře však byla oproti návrhu z původní stavby zachována. Vnitřní dispoziční řešení s centrální „anglickou“ halou a obytnými místnostmi po obvodu a s

velkou jídelnou a terasou do parku dobře vyhovovalo rodinnému využití vyšší střední třídy. Tato přestavba je dokladem proměn dobového stylu a požadavků, vazba a protiklady obou řešení odrážejí rozdílné myšlení i rozdílnou dobu vzniku.

Stavitel J. V. Radechovský je v l. 1920, 1923 a 1926 doložen jako člen Společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze a dále jako stavitel a architekt v Ústí nad Orlicí působil jako odborný poradce zemědělské poradny při odborné škole hospodářské v Ústí nad Orlicí.

Pro město např. v blízkém sousedství již v r. 1930 postavil budovu Okresního soudu (podle projektu pražského architekta Františka Šrámka), nebo dozoroval stavbu Roškotova divadla, realizovanou firmou Tošovský, z privátních staveb realizoval také dům čp. 257 v Pobřežní ulici podle pražského architekta Antonína Plíhala. Šlo tedy patrně o jednoho z lokálně nebo regionálně významných stavebních podnikatelů, jehož tvorba není dosud odborně zhodnocena, avšak významné městské zakázky v sousedství realizoval podle návrhu významnějších architektů.

Po znárodnění majetku rodiny Janderů v r. 1949 byl objekt v rozporu s původním účelem využíván pro různé společenské a zájmové organizace (především Dům dětí a mládeže), pro které nebyl zcela vyhovující. Proto došlo k některým utilitárním úpravám a dispozičním změnám. Nejvíce viditelným zásahem je bedněná nástavba na terase. Stav interiérů v době, kdy je využívala rodina Janderů, není známý, je však zřejmé, že úpravy pro domov dětí a mládeže částečně účelově pozměnily jejich charakter. Objekt dosud obsahuje některé zabudované hodnotné řemeslné prvky, např. soubor

výplňových dveří a dobové kování oken a dveří, které však ve své době byly typovými výrobky. Výtvarně a řemeslně nadprůměrně kvalitním prvkem je kované zábradlí schodiště, zhotovené snad na základě autorského návrhu projektanta.

Tyto hodnoty však nedostačují pro splnění kritérií pro prohlášení za kulturní památku. Podle našeho názoru jde o jeden z řady objektů místního významu, spojený s emocionálně vnímanou lokální historií a tradicí textilního průmyslu v 1. pol. 20. století.

Textilní podnikání zejména od 2. poloviny 19. století je charakteristické pro řadu našich zejména podhorských měst, nejen na Orlickoústecku. Rodina Janderů zřejmě patří k několika významnějším podnikatelským rodinám své doby ve městě, potažmo v regionu. V rámci tohoto okruhu však považujeme za významnější rodinu Hernychů, jejichž dvě vilové stavby jsou již chráněné jako kulturní památka, nejen pro historický význam stavebníků, ale zejména pro jejich prokazatelnou architektonickou a uměleckou hodnotu.

NPÚ ÚOP v Pardubicích se k hodnotě vily, natož k její demolici nevyjadřovalo, neboť nejde ani o kulturní památku, ani o objekt v chráněném území. Naopak k navrhované revitalizaci parku u městského divadla bylo vydáno souhlasné konzultační vyjádření čj. 56432/2020, další odborné vyjádření k projektu čj. 5103/2021 a také bylo vydáno závazné stanovisko Krajského úřadu Pardubického kraje z r. 2021.

Vážíme si Vašeho zájmu o historii města a upozornění na předpokládané památkové hodnoty. Kvalitní stavební fond je bohatstvím, které je třeba chránit a rozvíjet.

V některých případech má stavba dokonce takové hodnoty, že je třeba ji pro budoucí generace chránit na úrovni památkové ochrany. Ne každé stavbě však lze památkovou ochranu přes její lokální kvality poskytnout.

S pozdravem

Mgr. Naděžda Pemlová
ředitelka NPÚ ÚOP v Pardubicích